

потенциальная возможность более свободного выражения своей самобытности.

Таким образом, политическое развитие Турции прошло долгий путь от кемалистской идеологии до формирования неосманской тенденции реализации своих интересов как в границах региональной политики, так и за ее пределами. Начиная с поры образования турецкой республики, Турция из слаборазвитой страны превратилось в сильное, динамически развивающееся региональное государство с собственными стремлениями установления лидерства в участии политической и социально-экономической жизни в ключевых для нее регионах. Отжелевание от кемализма, западного видения ближневосточного региона, а также перехода к реализации многовекторной внешней политики свидетельствует о действительном переосмыслении Турцией своей позиции в пользу обозначения своей исключительной претензии на региональное лидерство.

Библиографические ссылки

1. Р. И. Измайлов. Кемализм и модернизационные процессы в Турции в 20–30-е годы XX века//[http:// idmedina.ru/books/materials/turkology/1/turk_izmailov.htm](http://idmedina.ru/books/materials/turkology/1/turk_izmailov.htm);
2. И. Туран. Турция на подъеме//[http:// globalaffairs.ru/number/Turciya-na-podeme-15362](http://globalaffairs.ru/number/Turciya-na-podeme-15362);
3. Политика «нового османства» Турции и постсоветское пространство//[http:// newsland.ru/news/detail/id/827288/](http://newsland.ru/news/detail/id/827288/);
4. Ф.А. Лукьянов. Демократия против светского устройства//[http:// globalaffairs.ru/redcol/Demokratiya-protiv-svetского-ustroistva-14983](http://globalaffairs.ru/redcol/Demokratiya-protiv-svetского-ustroistva-14983);
5. И. И. Стародубцев. Некоторые теоретические подходы к формированию турецкой внешней политики в Центральной Азии в монографии А. Давутоглу «Стратегическая глубина»//[http:// iimes.ru/?p=14891](http://iimes.ru/?p=14891).

УДК 327 (477+729)

Т.В. Жолонко

Чорноморський державний університет імені Петра Могили

УКРАЇНСЬКО-КУБІНСЬКІ ВІДНОСИНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Аналізується сучасний стан співробітництва України і Куби у політичній, торговельно-економічній та культурно-гуманітарній сферах. Окреслюються подальші перспективи міждержавного співробітництва та пропонуються шляхи оптимізації діалогу між Україною та Кубою.

Ключові слова: Україна, Куба, міждержавне співробітництво.

Анализируется современное состояние сотрудничества Украины и Кубы в политической, торгово-экономической и культурно-гуманитарной сферах. Очерчиваются дальнейшие перспективы межгосударственного сотрудничества и предлагаются пути оптимизации диалога между Украиной и Кубой.

Ключевые слова: Украина, Куба, межгосударственное сотрудничество.

The current status of relation between Ukraine and Cuba in political, trade and economic, cultural and humanitarian spheres is investigated in the article. The author concludes that the regulatory framework between countries is sufficient for the building of interstate dialogue. Ukraine political dialogue with Cuba is quite intensive compared to other Latin American countries. Trade and economic cooperation area has not disclosed full potential. Today there are many areas to enhance economic cooperation, particularly in the sugar industry, automotive, rail and air transport. Scientific and technical cooperation between Ukraine and Cuba mainly concentrated in such areas as medicine, biotechnology and pharmacology. Parties interested in conducting research of cancer, meningitis, hepatitis, vitiligo. Cuban side offers to create a joint venture for making production of pharmaceuticals and vaccines. An important direction of Ukrainian-Cuban cooperation in the humanitarian sphere is the treatment and rehabilitation of Ukrainian children affected by the Chernobyl disaster. Cuba is the only country in the world where treatment «Chernobyl» children became a state task level. Deep tradition has cooperation in the field of education. During the Soviet era in educational institutions of Ukraine was prepared

9 thousand Cuban specialists. Today we study the possibility of granting postgraduate education in Ukraine for the Cuban experts. Sport cooperation is developing. Cooperation between Ukraine and Cuba in the field of innovative technologies, including alternative energy sources has good perspectives. Ukrainian researchers have extensive experience in the creation of solar power that would be useful in Cuba. Historical ties of both nations can become the base for strengthening relations. The number of Ukrainian tourists visiting Cuba in recent years has increased. However, geographic remoteness and internal features of both countries do not allow to realize the full potential of bilateral relations. The political will of leaders of the two countries helps to overcome this problem.

Keywords: Ukraine, Cuba, interstate cooperation.

Актуальність обраної проблематики полягає у тому, що Куба є однією з країн Латинської Америки, з якими в Україні склалися постійні та навіть інтенсивні двосторонні відносини. Українсько-кубинський діалог триває вже понад 20 років. В той же час деякі сфери співробітництва розвиваються досить повільними темпами, попри їх великий потенціал. Активізації міждержавного діалогу сприятиме не тільки дипломатична активність і бізнес-діяльність, але й наукове осмислення двосторонніх відносин у геополітичних умовах, що склалися в світі.

На відміну від радянсько-кубинських відносин, дослідженню співробітництва України та Куби приділяється досить небагато уваги, як з боку вітчизняних, так і з боку зарубіжних науковців. Так, серед іспаномовних робіт, в яких аналізуються відносини Куби з країнами пострадянського простору, в тому числі й з Україною, можна назвати наступні: «Cuba: una historia» (2012 р.) [1], «Cuba en mundo multipolar» (2011 р.) [2], «La política exterior de Cuba» (2009 р.) [3] та ін. Проблема зовнішньої політики Куби досліджується у працях російських науковців, зокрема фахівців Інституту Латинської Америки Російської Академії наук. Мова йде про роботи таких авторів як С. Батчиков [4], І. Піскун [5], А. Пятаков [6] та ін. Українська наука має лише поодинокі наукові розвідки у сфері міждержавних відносин та зовнішньої політики країн Карибського регіону. В цьому контексті необхідно згадати роботи Н. Веселої [7], В. Кириченка [8], М. Засядька [9] та ін.

У даній статі автор має на меті охарактеризувати основні сфери співробітництва України та Куби, проаналізувати місце обох країн у зовнішній політиці одна одної та окреслити подальші перспективи двосторонніх відносин.

Республіка Куба однією з перших серед країн регіону визнала незалежність України 6 грудня 1991 р. Вже 12 березня 1992 р. був підписаний Протокол про встановлення дипломатичних відносин. В цьому ж році було відкрито Посольство Куби в Києві, а з вересня 1993 р. в Гавані функціонує Посольство України [10].

За 20 років відбулося декілька зустрічей на вищому та найвищому рівнях. Зокрема, на рівні Президента України двічі – у 2000 р. (Л. Кучма) та 2011 р. (В. Янукович), Голови Верховної Ради України – у 1997 р., Міністра закордонних справ тричі – у 1998, 2002, 2010 рр. За цей же період Міністри закордонних справ Куби відвідали Україну тричі – у 1995, 2003, 2011 рр.

Особливого значення для зміцнення двосторонніх відносин мав державний візит до Куби Президента України В. Януковича у жовтні 2011 р. Під час цього візиту В. Янукович зустрівся з Головою Державної Ради та Ради Міністрів Куби Р. Кастро, а також з його братом, лідером Кубинської революції Ф. Кастро. Під час цього візиту було підписано 6 двосторонніх документів та проведено представницький бізнес-форум за участю понад 180 учасників. На зустрічі Президент України заявив, що після невеликої паузи відносини між країнами увійшли у «звичний дружній режим» і пообіцяв поживлявати роботу, контакти і підвищувати товарообіг між країнами [11].

Відбувається співробітництво на рівні парламентів. Зокрема, у Верховній Раді України функціонує Депутатська група з міжпарламентських зв'язків з Республікою Куба під керівництвом І. Алексєєва (фракція КПУ). А у Національній Асамблеї народної влади Республіка Куба працює Група дружби «Куба-Україна», яку очолює Х. Рейнальдо Фернандес Вега (Комуністична партія Куби).

Але в історії політичного діалогу були і проблемні моменти. Так, на початку 2000-х рр. у західних ЗМІ поширилася інформація про постачання зброї з України на Кубу. І хоча ця історія не набула такого розголосу як «кольчужний скандал», в очах світового товариства двосторонні відносини України та Куби були скомпрометовані. Також можна згадати певне охолодження відносин за часів президентства В. Ющенко, пов'язане з його орієнтацією на поглиблення співробітництва з США. Проте дані факти в цілому не впливають на характер двосторонніх відносин.

За роки міждержавного діалогу було створено міцну договірно-правову базу, яка складається з 59 документів і є цілком достатньою для плідного співробітництва. Серед основних двосторонніх

документів слід назвати Протокол про співробітництво між Міністерствами закордонних справ, угоди про торговельно-економічне, наукове співробітництво, сприяння та взаємний захист інвестицій, повітряне сполучення, про умови взаємних поїздок громадян, боротьбу з митними порушеннями, про співробітництво в галузях культури та освіти, охорони здоров'я, туризму, фізкультури та спорту тощо. Важливим документом в контексті налагодження практичної українсько-кубинського співпраці у галузі спорту та фізичної культури стала Програма співробітництва в сфері фізичної культури і спорту між Державною службою молоді та спорту України і Національним інститутом спорту фізичного виховання і відпочинку Республіки Куба на 2012 – 2013 роки. Першочергові заходи з розвитку співробітництва в галузі освіти і науки на 2011 – 2014 роки передбачені відповідним меморандумом між Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України та Міністерством вищої освіти Куби. З метою узгодження дій для майбутнього розвитку співробітництва в галузі експертизи, реєстрації та контролю якості лікарських препаратів, вакцин та імунобіологічних препаратів укладено Меморандум про взаєморозуміння між Державним експертним Центром МОЗ України та Державним Центром по контролю за якістю медичних препаратів МОЗ Куби. Завдяки підписанню Установчої угоди між Торгово-промисловою палатою України та Торговою палатою Куби налагоджено зв'язок між підприємницькими асоціаціями обох країн, що сприятиме поглибленню двосторонніх економічних відносин.

На опрацюванні знаходяться ще 12 документів, які регламентують співробітництво у різних сферах [12].

Окремо необхідно сказати про регіональні зв'язки. Так, певно співробітництво відбувається в рамках Протоколів про дружбу між Волинською областю та провінцією Пінар-дель-Ріо, між Одеською областю та Провінцією Мантансас, а також Угоди про встановлення дружніх зв'язків між містом Києвом та містом Гаваною і Хартією про побратимство між Київською областю та провінцією Гавана.

Таким чином, за роки незалежності України між нашою державою та Республікою Куба був встановлений та активно розвивався політичний діалог, що демонструє зацікавленість обох сторін у поглибленні двосторонньої співпраці.

В той же час економічне співробітництво і торгівля між Україною та Кубою розвивається досить повільними темпами. Причинами цього є як об'єктивні фактори (географічна віддаленість, економічна блокада Куби, світові фінансові негаразди тощо), так і особливості обох країн (командно-адміністративна система управління кубинської економіки, зацікавленість сторін у компенсаційних схемах при розрахунках, недостатній інтерес та ін.).

Протягом 2001 – 2009 рр. торговельно-економічне співробітництво між країнами не було позначено суттєвими зрушеннями. Так, за даними Державної служби статистики України взаємний обсяг торгівлі товарами та послугами між Україною та Кубою зріс з 14 млн дол. США у 2001 р. до 19 млн дол. США у 2009 р. [13]. Проте, вже у 2010 р. загальний двосторонній обсяг торгівлі товарами та послугами істотно збільшився і становив 31 млн дол. США, а у 2011 р. – 27,8 млн дол. США [13].

Підґрунтям для налагодження та активізації українсько-кубинської торговельно-економічної співпраці став той факт, що саме Україна ще за часів СРСР внесла вагомий вклад у формування автотранспортного, залізничного, авіаційного парку Куби, забезпечувала технологічним обладнанням енергогенеруючі та цукропереробні підприємства. І тому сьогодні основними видами української продукції, що експортуються до Куби, є автозапчастини марки «КрАЗ», двигуни турбореактивні для літаків українського виробництва сімейства «АН», прокат плоский з вуглецевої сталі, труби з чорних металів, запчастини до тракторів, а також мінеральні добрива, робітничий одяг та взуття, сировина для виробництва інсуліну, пшениця та ін. [14]. В свою чергу, Куба експортує до України ром, цитрусові, каву, тютюнове листя, сигари.

З 2009 р. на Кубі функціонує представництво українського холдингу «АвтоКрАЗ». Підприємство отримало статус «адміністратора», і тепер українська сторона здійснює не лише технічну поставку деталей для виробництва, але й забезпечує участь в організації технологічного процесу і контролю якості виконуваних робіт. Будівельна галузь Куби потребує модернізації понад 4 тисяч автомобілів, які експлуатуються ще з радянських часів. Тому для капітального ремонту та модернізації було створено українсько-кубинське підприємство «КрАЗ-СОМЕК» у м. Сьєнфугос. Досвід вирішення проблемних питань з КраЗом дає нові можливості для просування продукції підприємства «КрАЗ-СОМЕК» на ринки країн АЛБА, зокрема на ринок Венесуели [15].

Ще однією сферою для співробітництва є забезпечення прямих поставок на Кубу тракторів ПМЗ ім. А. Макарова, ХТЗ, іншої сільськогосподарської техніки українського виробництва. Значна частина тракторів експлуатується на Кубі до цього часу, проте більшість техніки потребує

ремонті і модернізації. У найближчий час планується створити складальне підприємство з випуску тракторів українських марок та іншої сільськогосподарської техніки [16].

Актуальним є налагодження стратегічного партнерства в авіаційній галузі, насамперед, у сфері ремонту та модернізації літаків марки «АН». Кубинська сторона неодноразово наголошувала, що предметом її зацікавленості є українські «Ани» і вона готова розглядати пропозиції України за умови, що вітчизняні літаки сімейства «Антонов» будуть відповідним чином сертифіковані згідно з міжнародними стандартами, а українські виробники авіаційної галузі запропонують взаємоприйнятну схему фінансування проектів. Куба має на меті здійснити заміну наявних АН-24 та застарілих російських ЯК-42 на АН-148-200. У 2012 р. кубинська авіакомпанія «Cubana de aviación» вже купила 6 літаків, що дозволило збільшити кількість польотів як регіонального, так і міжнародного значення. Відповідно до заяв представників авіакомпанії, Кубі потрібно більше розвивати авіаційні технології, беручи до уваги, що туризм займає друге місце за кількістю валютних надходжень до країни після технічного та професійного обслуговування [16].

У стадії опрацювання перебувають пропозиції Державного підприємства зовнішньоекономічної діяльності «Укрінтеренерго», що має багаторічний досвід роботи у виконанні контрактів з будівництва та модернізації енергетичних об'єктів [16].

Активізації українсько-кубинської співпраці сприяє робота Міжурядової українсько-кубинської комісії з питань торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва. Останнє, 10 засідання комісії відбулося 10 листопада 2010 р. у м. Гавана. За підсумками роботи Міжурядової українсько-кубинської Комісії було підписано Угоду між Державним комітетом телебачення та радіомовлення України й Інститутом Радіо і Телебачення Республіки Куба про співробітництво в галузі телебачення і радіомовлення, Меморандум про основні засади співробітництва між ТОВ «Фармекс Груп» та CIMAB S.A., а також підсумковий протокол, де зафіксовано досягнуті домовленості щодо основних питань українсько-кубинського торговельно-економічного і науково-технічного співробітництва.

Українські підприємства регулярно беруть участь у Міжнародній виставці FINEAV, яка щороку проводиться за підтримки Міністерства зовнішньої торгівлі та іноземних інвестицій Республіки Куба. Серед постійних учасників виставки такі українські компанії як Публічне акціонерне товариство «АвтоКрАЗ», Державна компанія «Укрспецекспорт», фірма «Укрінмаш», науково-виробнича фірма «Спектр» та ін. У 2011 р. FINEAV стала найбільшою за всю історію – в ній взяли участь 1500 компаній з 60 країн, зокрема з Бразилії, Великобританії, Венесуели, Угорщини, Канади, Чилі, Китаю, Еквадору, Іспанії, Франції, Італії, Мексики, Панами, Росії, ЮАР.

Отже, потенціал українсько-кубинської співпраці у торговельно-економічній сфері є досить великим. Проте стан його реалізації залишається незадовільним.

Що стосується науково-технічного співробітництва України та Куби, воно переважно зосереджено у таких сферах як медицина, біотехнології та фармакологія.

З 1992 р. в Україні працює спільне українсько-кубинське підприємство «Либідь-Інтер», фахівці якого займаються лікуванням вітіліго.

У 2000 – них рр. започатковано співпрацю кубинського Центру молекулярної імунології (ЦМП) з українськими онкологічними центрами. Сторони зацікавлені у проведенні спільних українсько-кубинських досліджень вакцини для III, IV стадії онкологічних захворювань. Куба також володіє вакцинами проти різних форм менінгіту, гепатиту, онкологічних захворювань та препаратами для лікування вітіліго, алопеції, що може привернути увагу українських імпортерів. Кубинська сторона пропонує створення спільного підприємства з виробництва на фармацевтичних потужностях України онкологічних препаратів та вакцин за ліцензією кубинського Центру молекулярної імунології [17].

Важливим напрямком українсько-кубинського співробітництва у гуманітарній сфері є лікування та оздоровлення дітей з України, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. За 20 років здійснення Програми курс реабілітації у кубинському лікувально-оздоровчому центрі «Тарара» пройшли 24 тис українських пацієнтів, з яких 21 тис – діти. Це пацієнти з тяжкими онкологічними, імунними, ортопедичними захворюваннями. На Кубі було виліковано понад 8 тис. дітей із діагнозом гіперплазія щитовидної залози, 136 онкохворих дітей, 11 важкохворих кардіологічних пацієнтів. За цей період всього було проведено 139 хірургічних операцій, серед яких – 14 складних операцій на серці, 18 – ортопедичного характеру, а також 38 офтальмологічних, пластичних (післяопікових) операцій, в тому числі пересадки нирок [18].

Куба – єдина країна в світі, де лікування «чорнобильських» дітей стало завданням державного рівня. Обстеження та відбір дітей, яким необхідно лікування на Кубі, здійснюється кубинським лікарем, що працює в Україні. Спеціалізована медична допомога кубинською стороною здійснюється у вигляді поширеної на Кубі національної системи «сімейного лікаря», до якої додаються консультації спеціалізованих педіатричних центрів Куби, Інституту ендокринології,

Інституту гематології та інших медичні заклади з високим науковим потенціалом. На території лікувально-оздоровчого табору спеціально для українських дітей відкрита лабораторія радіобіологічних вимірів, здійснюється комп'ютерний облік та контроль стану дітей. За кожною дитиною закріплені вихователь та перекладач. На виконання цієї програми на лікування чорнобильських дітей, в першу чергу дітей сиріт, Кубою було витрачено понад 350 мільйонів доларів США [18].

Крім того, в межах українсько-кубинської програми кубинські лікарі проконсультували більше 10 тис дітей у міжнародному дитячому медичному центрі «Євпаторія».

Нажаль, через економічні труднощі у грудні 2011 р. Куба призупинила реалізацією цієї програми. І сьогодні для продовження цього унікального проекту необхідна зустрічна гуманітарна ініціатива України. В цьому контексті дуже важливим є виділення Україною гуманітарної допомоги Кубі у розмірі 79 млн грн. (загальним об'ємом 15 700 т добрив) [18].

Глибокі традиції має співробітництво у сфері освіти. Ще за радянських часів у навчальних закладах України було підготовлено 9 тис. кубинських фахівців. Сьогодні вивчається питання щодо надання кубинцям післядипломної освіти в Україні.

У Республіці Куба регулярно відбуваються культурні події, присвячені Україні. Так, протягом 2011-2012 рр у Гавані пройшли фотовиставки та інші заходи з нагоди Дня Соборності України, Дня незалежності, річниці перемоги у Великій Вітчизняній війні та ін. За сприяння Кубинського інституту дружби народів відбулася багатонаціональна акція «Багаття дружби». З 31 березня по 4 квітня 2010 р. у Гавані вперше в Латинській Америці пройшов Тиждень українського кіно, на якому були продемонстровані 5 українських фільмів кіностудії ім. Довженка із субтитрами на іспанській мові.

В Україні також регулярно проходять дні українсько-кубинської дружби. З 2009 р. в Києві щороку відбуваються фестивалі кубинського кіно «Viva, Cuba!». У 2010 р. в Києві відбулася науково-практична конференція «Вдячна Україна – благородній Кубі», присвячена 20-річчю лікування українських дітей на Кубі. Конференція доповнилася фестивалем кубинського кіно та фотовиставкою «Куба в об'єктиві».

Кубинський музичний колектив «Сонріса» регулярно бере участь у дитячому фестивалі «Змінює світ на краще», який щороку проходить у Міжнародному таборі Артек.

Розвивається співробітництво у галузі спорту. Під час державного візиту Президента України В. Януковича до Куби була підписана Програма співробітництва в сфері фізичної культури і спорту між Державною службою молоді та спорту України та Національним інститутом спорту, фізичного виховання і відпочинку Республіки Куба на 2012-2013 рр. Згідно з Програмою, протягом 2012-2013 рр. заплановані спільні змагання, товариські зустрічі та обмін досвідом у галузях спорту та фізичного виховання. На 2013 р. заплановано проведення товариського матчу між збірними України та Куби з боксу.

Проте українські спортсмени вже відзначилися на Кубі. Так, видатний український шахіст В. Іванчук неодноразово брав участь і перемагав у Меморіалі Капабланки на Кубі. А у 2012 р. команда спортсменів-рибалок з України зайняла 2 місце на чемпіонаті ловлі меч-риби ім. Ернеста Хемінгуея (м. Гавана). Україна вперше в історії існування турніру взяла в ньому участь та була офіційно представлена одразу двома екіпажами з команди.

Таким чином, між Україною та Кубою сьогодні існують і розвиваються досить інтенсивні зв'язки у політичній, економічній, науково-технічній та культурно-гуманітарній галузях. Проте географічна віддаленість та особливості внутрішнього розвитку обох країн не дозволяють реалізовувати весь потенціал двосторонніх відносин. Для подолання цього явища в першу чергу необхідна політична воля лідерів обох держав. Актуальними для поживлення співробітництва є галузі, де Куба показує успіхи на рівні розвинутих країн, наприклад, біотехнологія та виробництво медичних препаратів, в особливості вакцин. Для Куби інтерес представляють українські підприємства, що випускають залізничний транспорт. Потреба кубинської сторони у тепловозах, вагонах і рейках при взаємовигідному співробітництві може забезпечити заказами українські заводи та підприємства, що випускають даний вид продукції. Кубинці також виявляють інтерес до українського обладнання для цукрових заводів, енергетичного устаткування і турбін, а також морських суден.

Перспективним є співробітництво України та Куби у сфері інноваційних технологій. Останнім часом кубинці все більше уваги приділяють вивченню альтернативних джерел енергії. Українські дослідники мають багатий досвід у сфері створення сонячних електростанцій, що не набув поширення в Україні, але який може стати в нагоді кубинській стороні.

Перспективним може стати співробітництво у цукровій галузі. Хоча наша держава фактично втратила статус країни-великого виробника цукру, а кубинська цукрова галузь переживає не найкращі часи, кризу в цукровій індустрії обох країн можна подолати за рахунок розробки більш

ефективних технологій виробництва цукру, а також переробки відходів його виробництва. Тим більше, що і на Кубі, і в Україні існують особливі науково-дослідні установи, які працюють над цими проблемами (на Кубі це Інститут цукрового очерету, а в Україні – низка НІІ цукрової промисловості та цукрового буряку).

Підґрунтям для активізації відносин можуть стати історичні зв'язки обох народів (тисячі кубинців навчалися в Україні, багато українських фахівців працювали на Кубі). Сприятиме активізації відносин і той факт, що кількість українських туристів, що відвідують Кубу, за останні роки суттєво зросла.

Бібліографічні посилання

1. Guerra-Vilaboy S. Cuba: una historia / S. Guerra-Vilaboy, O. Loyola-Vega. – Mexico; Ocean Sur, 2012. – 125 p.
2. Serbin Bartosch A. Cuba en mundo multipolar/ A. Serbin Bartosch / L. Fernando (coord.) Cuba, Estados Unidos y América Latina frente a los desafíos hemisféricos. – BuenosAires-Barcelona: Editorial Icaria-CRIES-IEEI, UNESP, pp. 229-267.
3. Domínguez J. I.: La política exterior de Cuba (1962-2009)/ J.I. Domínguez. – Madrid: Colibrí, 2009. – 603 p.
4. Батчиков С. Россия — Куба. Перед выбором / С. Батчиков. // Латинская Америка. – 2008. – № 8. – С. 13-21.
5. Пискун И. Куба в интеграционных процессах Латинской Америки в начале XXI века / И. Пискун // Латинская Америка. – 2011. – № 9. – С. 74-80.
6. Пятаков А. Международная деятельность Кубы в сфере ре здравоохранения / А. Пятаков // Латинская Америка. – 2012. – № 11. – С. 54-64.
7. Весела Н. Інтеграційні процеси в Латинській Америці та Карибському басейні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.04 — політичні проблеми міжнародних відносин та глобального розвитку / Н. Весела, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. — К., 2002. – 20 с.
8. Кириченко В. Шляхи та механізми подальшого зміцнення взаємовигідних відносин України з державами Латинської Америки та Карибського басейну / В. Кириченко // Антологія творчих досягнень. — К.: ІСЕМВ НАН України, 2004. — Вип. 1. — С. 250-260.
9. Засядько М. Карибський регіон у зовнішній політиці США : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.04 — політичні проблеми міжнародних відносин та глобального розвитку / М. Засядько, Інститут світової економіки і міжнародних відносин. – К., 2010. – 20 с.
10. Історія двосторонніх відносин [Електронний ресурс] // Сайт Посольства України в Республіці Куба. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/cuba>.
11. Глава держави: українсько-кубинське співробітництво буде посилюватися [Електронний ресурс] // Президент України. Офіційне інтернет-представництво. – 22.10.2011. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/21675.html>.
12. Bilateral relation [Електронний ресурс] // Embassy of Cuba in Ukraine. – Режим доступу: <http://www.cubadiplomatica.cu/ucrania/EN/BilateralRelations.aspx>.
13. Підраховано за даними «Зовнішньоекономічна діяльність» [Електронний ресурс] // Сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
14. Стан торговельно-економічних відносин та інвестиційної діяльності між Україною та Республікою Куба [Електронний ресурс] // Інтернет-портал «Державна підтримка українського експорту» Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: http://ukrexport.gov.ua/ukr/country_brief/?country=cub.
15. Дилеры и агенты ПАО «АВТОКРАЗ» [Електронний ресурс] // Сайт ПАО «АВТОКРАЗ». – Режим доступу: http://autokraz.com.ua/rus/deal/deal/deal_auto.php.
16. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Кубою [Електронний ресурс] // Сайт Посольства України в Республіці Куба. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/cuba/ua/30806.htm>.
17. Se abren paso en Ucrania productos de la Biotecnología cubana [Електронний ресурс] // Sitio del Ministerio de Relaciones Exteriores de Cuba. – Режим доступу: <http://www.cubaminrex.cu/Cooperacion/2011/seabren.html>.
18. Ніна Карпачова: «Програма лікування і оздоровлення на Кубі чорнобильських дітей має бути поновлена» [Електронний ресурс] // Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Інтернет-представництво. – 29.02.2012. – Режим доступу: <http://www.ombudsman.gov.ua>.